

Fòrum Social
de Mallorca '03

enfocaments dels moviments socials

Dr. Edgar Jiménez Cabrera

Director general d'IEESA (Institut d'Estudis Educatius i Sindicals d'Amèrica)

Novembre, 2003

A finals del segle XVIII i a principis del XIX la societat es va veure convulsada per importants fenòmens socials que varen implicar transformacions en l'ordre econòmic, polític i social. Els moviments socials, a partir d'aleshores, s'han erigit com a protagonistes del canvi social davant la crisi dels partits polítics i les organitzacions sindicals.

El paper de l'Estat és cada vegada menys regulador de les demandes dels diferents actors. La presència de diversos moviments socials, no és nova però sí ho és la capacitat i l'abast de la mobilització. Hem de remarcar la magnitud i la profunditat de les xarxes internacionals connectades amb grups de tot el món. La mobilització social d'avui utilitza instruments típics de la nova globalització. L'èxit parcial d'aquests grups socials radica en la utilització de tècniques de l'anomenat "màrqueting" multiplicant la seva presència en els mitjans massius de comunicació, implementant noves formes de protesta i de l'ús d'Internet i del correu electrònic com a forma de

comunicació.

Podem afirmar que els moviments socials poden ser definits com "una acció col·lectiva amb alguna estabilitat en el temps i algun grau d'organització, orientats cap al canvi o cap a la conservació de la societat o d'alguna de les seves esferes" (Raul Zibechi: 2001). La idea de moviments socials tendeix a fluctuar en dos eixos:

- Moviments socials com a acció col·lectiva que respon a tensions o contradiccions específiques en la societat i que s'orienta a posar terme a aquesta contradicció específica (globalització-nació).

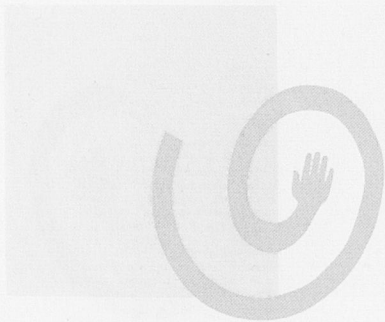
- El moviment social com a portador del sentit de la història i com a encarnació i principal agent del canvi social nacional davant el fracàs de les polítiques d'ajustament estructural.

Davant el conjunt de canvis que es presenten en l'estructura social, les interpretacions per a explicar-los i comprendre'ls també sofreixen vaivens intel·lectuals. Els processos de globalització i la clara tendència de supervivència de les identitats locals, nacionals o regionals ens permet afirmar que no hi ha

models teòrics acabats que expliquin aquesta transformació social.

Els diferents estudiosos en la matèria coincideixen que els sistemes democràtics (sobretot del primer món) i la mobilització social s'expressen a través del Tercer Sector, l'acció i contingut del qual normalment formen part dels marges que permeten les disposicions legals existents en la societat.

En la seva acceptació actual el concepte "societat civil" o "tercer sector" fa referència a una idea o noció que ve a substituir les nocions bastant desgastades de revolució i presa de l'Estat, apropant-se més al de "moviment social institucionalitzat". D'aquesta manera, Societat civil és un concepte recuperat per diversos autors com Bobbio, Touraine, Habermas, Kolakowski, O'Donnell, Weffort i Cardoso, entre molts d'altres, com una crítica al marxisme estructural dels setanta i cercant sortir de la crisi que es va trobar abruptament el pensament progressista. Aquest concepte es funda en la idea que existeix una tercera esfera de la societat, a

Fòrum Social
de Mallorca '03

més del mercat i l'Estat, en la qual pot arrecerar-se la democràcia a través de la lliure associació i sobre la base sociològica de la interacció social, la qual fa al·lusió a la noció tradicional de moviment social.

Les opcions i alternatives de la participació social es basen en la relació entre economia, Estat i moviments socials que sempre han estat un joc de poder; però les regles d'aquesta relació han canviat paulatinament. En un període del desenvolupament de les societats les regles estaven controlades per l'Estat i per això eren més o menys perceptibles per a les organitzacions polítiques. En les circumstàncies actuals, en el marc de les relacions mercat, Estat i societat existeixen diferents formes d'accepció i interpretació, que els teòrics les han caracteritzat en les denominades "vies" del desenvolupament. Sorgeixen aleshores, la reinterpretació d'aquesta relació en la segona, tercera i quarta via on es trenca el joc de poder dominat per l'Estat a la par del pacte provocat per la globalització.

La Segona Via es presenta a si mateixa com "una alternativa progressista a l'ortodòxia econòmica i política que de vegades es descriu com a neoliberalisme". Repudiant aquesta ortodòxia, nega també l'adequació de l'alternativa moderada que molts progressistes cerquen posar en el seu lloc (Roberto Mangabeira).

La Tercera Via ha estat plantejada com una alternativa

davant els greus problemes socials generats per la globalització i la nova lògica del Mercat que imperen a nivell internacional. Se l'ha col·locada en l'espectre ideològic de la socialdemocràcia, com una espècie de nova esquerra, moderada i de centre, però que no obstant això, en diversos aspectes no es contraposa amb el centredreta.

La Quarta Via tracta de determinar si s'ha obert un nou camí al poder que transcendeixi les propostes del centreesquerra, del centredreta i del clàssic projecte de les guerrilles dels anys seixanta, construint aquest camí al poder i a l'alliberament: una via autènticament llatinoamericana amb validesa regional. En aquesta sorgirien expressions de la democràcia des de baix a partir, entre d'altres, dels indigenismes i

“Són les respostes al terratrèmol social que va provocar l'onada neoliberal dels vuitanta, que va trastocar les formes de vida dels sectors populars...”

diferents formes d'organització de la societat civil. La Quarta Via al Poder, Heinz Dieterich (2001).

A diferència del vell moviment obrer i camperol a Amèrica Llatina on no estaven representats alguns sectors, els actuals moviments estan promovent un nou patró d'organització de l'espai geogràfic, on sorgeixen noves pràctiques i relacions socials. Aquests moviments socials estan transitant per nous camins, que els separen tant del vell moviment sindical com dels nous moviments dels països centrals. Alhora, comencen a construir un món nou en les bretxes que han obert en el model de dominació. Són les respostes al terratrèmol social que va provocar l'onada neoliberal dels vuitanta, que va trastocar les formes de vida dels sectors populars en dissoldre i descompondre les formes de producció i reproducció, territorials i simbòliques, que configuraven el seu entorn i la seva vida quotidiana (descodificació cultural, social i política).

Tres grans corrents politico-socials nascuts a la regió llatinoamericana, conformen l'armadura ètica i cultural dels grans moviments:

- Les comunitats eclesials de base vinculades a la teologia de l'alliberament.
- La insurrecció indígena portadora d'una cosmovisió distinta de l'occidental.
- L'experiència en la militància revolucionària.

Els moviments socials de l'últim quart de segle XX varen generar

“...la globalització ha acabat també per realçar o emergir les identitats locals, nacionals i regionals.”

noves dinàmiques d'exclusió-inclusió i un nou terreny per al sorgiment de nous drets. La possibilitat d'una ciutadania global i el desenvolupament de societats civils globals s'inscriuen dintre d'aquestes dinàmiques que obren els canvis socials. El procés de globalització, no obstant això, és ambivalent i contradictori. Waterman (2001) situa bé aquesta dinàmica quan diu que la globalització és alhora amenaça, promesa i sobretot seducció. Per tant es perfilen ja les tendències cap a la formació de ciutadànies globals amb la seriosa amenaça de dessembolicar-se en esquemes desiguals.

La revolució de les tecnologies d'informació com la reestructuració del capitalisme ha induït la creació d'una nova forma de societat, anomenada "la societat xarxa" (Castells: 1996), caracteritzada per la globalització de les activitats econòmiques estratègiques, per la seva forma d'organització en xarxes, per la flexibilitat i inestabilitat del treball i el seu individualisme, per una cultura de la virtualitat real, per la transformació dels fonaments de la vida, l'espai i el temps, mitjançant la constitució d'un espai de fluxos i del temps atemporal.

Dos vessants alimenten l'impuls a la formació de ciutadànies globals actuant des de societats civils globals:

Dels espais transnacionals oficials, a nivell polític.

Alimentada per l'acció dels moviments socials de perspectiva global.

PERSPECTIVES PER A AMÈRICA LLATINA

El debat sobre la relació entre els moviments socials i les institucions o els governs dels estats llatinoamericans, travessa en aquests moments per un activisme regional i global. Brasil, Argentina i Bolívia entre d'altres, estan immersos en aquest procés. I més encara, quan sorgeixen les preguntes sobre quins passos donarà el moviment social a països com Brasil, portador del major triomf electoral de l'esquerra llatinoamericana en la història recent, després de gairebé dues dècades de polítiques d'ajustament. Els pobles d'aquesta part del món han pogut comprovar les conseqüències del lliure mercat: pobresa, polarització, menys serveis socials, desprotecció dels més febles, i crisi de les classes mitjanes.

Els desafiaments dels moviments socials estan presents: la globalització ha acabat també per

realçar o emergir les identitats locals, nacionals i regionals. Aquests tenen, davant per davant, la perspectiva d'atendre satisfactòriament allò que demanden les seves bases: millorar la qualitat de vida. Sembla una empresa major, però la possibilitat d'aglutinar un moviment des de baix, que no només estigui en contra de les polítiques dels governs nacionals, sinó dels organismes internacionals, té una àmplia acceptació en el vell continent.

La protesta també es globalitza; hi ha nous mercats on concorren estratègies de rebot a les reformes de segona generació que ara proposa el Consens de Washington.

La discussió està present: és possible una via politicosocial llatinoamericana amb característiques específiques a les seves identitats?

Els fets recents a Brasil, Argentina, Bolívia i altres països de la regió semblen respondre satisfactòriament la pregunta.

Fòrum Social
de Mallorca '03

Carlos Taibo, Marisol Ramírez i Edgar Jiménez a la inauguració del Fòrum Social de Mallorca 2003.